

Siposné Kecskeméthy Klára¹
CZETZ JÁNOS HAZATÉRÉSI KÍSÉRLETEI

BEVEZETŐ

Nemzeti történelmünk viharában számos kiemelkedő személyiség kényszerült elhagyni országunkat, hogy aztán a világ más részein öregbítse hazánk hírnevét. Közéjük tartozik Asbóth Sándor, Fabriczy Kováts Mihály, László Károly, Prágay János és Czetz János. Kevés olyan katona van, aki Magyarország ünnepelt hőse volt, de az anyamemzet még életében elfelejtette, ám az új hazájában méltó tisztelet övezi a tevékenységét és nevét. Czetz János, az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc legfiatalabb tábornoka, Bem tábornok főnöke, a kitűnő stratégia, szervező, térképész, földmérő és akadémiaparancsnok e kevesek közé tartozik. Czetz összekötő kapcsot jelent Magyarország és Argentína, illetve a székelyek, az örmények és az argentinok között is. A Gidófalván született, apai ágon örmény-székely, anyai ágon pedig székely kismemesi származású Czetz János az emigráció éveiben és új hazájában, Argentínában is büszkén vállalta származását.

CZETZ JÁNOS ÉLETÚTJA

Czetz János honvédtábornok az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc leverése után Bécsen keresztül Hamburgba menekült, majd 1850 nyarán Hamburgból Hannover, Köln és Brüsszel érintésével Párizsba ment, ahol nemsokára a Teleki László vezette magyar emigráció egyik legtevékenyebb alakja lett. 1860 májusában végleg elhagyta Európát, és családjával együtt áthajózott Buenos Airesbe. Új hazájában kiteljesedhetett katonai pályafutása, az egykori szabadságharcos az őt befogadó társadalom elismert tagjává vált.

Az argentin Nemzeti Katonai Akadémián (Colegio Militar de la Nación)² Coronel Juan Fernando Czetz személyét, aki az akadémia alapítója és első parancsnoka volt, megbecsülés és tisztelet övezi. Czetz

1 A Nemzeti Közszerzői Egyetem, Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar, Művelési Támogató Tanszék egyetemi tanára.

2 A Colegio Militar de la Nación hivatalos honlapja, <https://www.colegiomilitar.mil.ar/esp/index.php>.

azonban ennél jóval szélesebb körű tevékenységet folytatott új hazája érdekében: megszervezte az argentin hadsereg első műszaki alakulatát, amely a mai napig a nevét viseli (Batallón de Ingenieros 1 „Zapadores Coronel Czetz”). Részt vett Argentína déli határkijelölési munkálataiban, a határerődök helyének kijelölésében, a brazil és a paraguayi határvidék feltérképezésében. Elkészítette Santa Fe, Esperanza és San Germino vasútvonallal történő összekötésének terveit, elvégezte Entre Ríos tartomány kataszteri felmérését, amely az első ilyen felmérés volt Argentínában. 1884–1896 között a vezérkar IV. osztályának (Sección de Ingenieros Militares, Topografía y Cartografía) vezetője volt, és megalapította az Katonaföldrajzi Intézetet (Instituto Geográfico Militar), amelynek tizenkét évig volt az igazgatója. Kezdeményezte az Andok katonai felmérését is. Czetz János sokoldalú, tehetséges, az új hazája iránt is elkötelezett katona volt: méltán lehetünk büszkék kontinenseken átívelő hagyatékára.

A szerző a Colegio Militar de la Nación bejárata előtt

Czetz életéről meglehetősen sokan írtak már. Ács Tivadar a *Magyarok Latin-Amerikában* című, 1944-ben megjelent könyvében tesz említést róla³, Szabó László *Magyar múlt Dél-Amerikában* címmel 1978-ban megjelent monográfiája a kiemelkedő magyarok között ismerteti életútját, és arra is kitér, hogy a Colegio Militar de la Nación nevű katonai intézményben Argentína ezredesként és intézményalapítóként is számontartják, emlékének pedig tisztelettel adóznak. Szabó Czetz spanyol nyelvű emlékiratának magyarra fordított első fejezetét is közreadja, és ugyancsak az ő könyvében olvashatunk részleteket egy másik Czetz-munkából, a szabadságharc dicsőséges erdélyi hadjáratának leírásából is.⁴ Anderle Ádám, aki az elsők között foglalkozott Czetz személyével, 1970-ben megjelent tanulmányában a modern argentin hadsereg létrejöttének időszakát, illetve Czetz hadseregszervezésben betöltött szerepét taglalja.⁵ Petri Edit a teljes életpályát ismerteti, azonban az 1848–1849. évi szabadságharcban betöltött szerepét csak vázlatosan említi meg.⁶ Theész János a *Földrajzi Múzeumi Tanulmányokban* 1991-ben megjelent írása inkább Argentínában végzett földmérői és térképészi tevékenységére helyezi a hangsúlyt.⁷

A Fővárosi Kisebbségi Örmény Önkormányzat 1996. október 6-ra, az aradi vértanúk napjára jelentette meg Kedves Gyula *Czetz János a szabadságharc legifjabb tábornoka* című könyvét. Ez a munka sem törekszik az egész életpálya áttekintésére, hanem elsősorban Czetz 1848–1849-es tevékenységére fókuszál, az argentin emigrációs évekről pedig csak nagyon röviden ír.⁸ A Magyar–Örmény Könyvtár sorozatban 2001-ben és 2004-ben jelent meg Czetz két önéletrajzi írása, *Emlékezéseim*, valamint az *Utazás Spanyolországban* címmel.⁹ Az *Erdélyi Örmény Gyökerek Füzetekben* Budai Merza Pál emlékezett meg Czetzről,

3 Ács Tivadar: *Magyarok Latin-Amerikában*. Budapest, 1944, Officina, 52. p.

4 Szabó László: Czetz tábornok: a lélek nem alszik ki... In *Magyar múlt Dél-Amerikában*. Budapest, 1982, Európa Kiadó, 282. p.

5 Anderle Ádám: A modern argentin hadsereg létrejöttének kérdéséhez: Czetz János. *Hadtörténelmi Közlemények*, 17. évf. (1970) 2. sz. 225–233. p.

6 Petri Edit: *Czetz János*. Budapest, 1991, Magyar Honvédség Oktatási és Kulturális Anyagellátó Központ, 64 p.

7 Theész János: Czetz János, Argentína térképezője. *Földrajzi Múzeumi Tanulmányok*, 9. évf. (1991) 10. sz. 62–63. p.

8 Kedves Gyula: *Czetz János, a szabadságharc legifjabb tábornoka*. Budapest, 1996, Országos Örmény Önkormányzat, 44 p.

9 Messik Miklós: Gidófalvától Buenos Airesig. Száz éve halt meg Czetz János. *Honismeret*, XXXII. évf. (2004) 6. sz. 10–14. p.

felidézve erdélyi gyökereit, a szabadságharcban betöltött szerepét és az emigrációban töltött évtizedeit. Csikány Tamás *Két ország katonatudósa: Czetz János* című írásában a kézdivásárhelyi Nemzeti Katonai Nevelőintézetben és a bécsújhelyi Theresianumban eltöltött időszakra fektette a hangsúlyt.¹⁰

Születésének évfordulójára jelentek meg a *Hadtudomány* és a *Military Reflections* folyóiratokban a jelen tanulmány szerzőjének írásai.¹¹

Az argentin hadsereg Nemzeti Katonai Akadémiája, a Colegio Militar de la Nación 2019. október 11-én ünnepelte alapításának 150. évfordulóját. Az eseményt az argentinok úgy szerették volna méltóképpen megünnepelni, hogy az iskolájuk alapítójának és első parancsnokának, Czetz Jánosnak a hazájából is vegyen részt katonai delegáció az ünnepségsorozaton. Az argentin hadsereg akkori vezérkari főnöke, Claudio Ernesto Pasqualini hadseregtábornok meghívására és a Buenos Airesben élő magyar diaszpóra kezdeményezésére magyar katonai küldöttség utazott Buenos Airesbe. Az évfordulóra az akadémia történetét felölelő, *Hazaftias szívek, történetek és vallomások a 150 év történetéből, 1869–2019* címmel emlékkötetet adott ki a katonai akadémia.¹²

2020-ban, a Zrínyi Kiadó gondozásában megjelent a Czetz-album, jelen tanulmány szerzőjének könyve, melynek címe *Czetz János honvéd tábornok nyomában Argentínában. A Colegio Militar de la Nación alapításának 150. évfordulója, 1869–2019*. A könyv a tábornok Argentínában eltöltött éveire, az argentin hadseregben betöltött szolgálatára, a Colegio Militar de la Nación alapítására, működésére, a katonai akadémia által szervezett 150. évfordulós megemlékezésre, illetve az akadémia jelenére fókuszál.¹³

10 Csikány Tamás: *Két ország katonatudósa: Czetz János. Új Honvédségi Szemle*, 59. évf. (2005) 2. sz. 100–105. p.

11 Siposné Kecskeméthy Klára: *Két életút két hazában. 194 éve született Czetz János. Hadtudomány*, XXVI. évf. (2016) 3–4. sz. 131–144. p.; Siposné Kecskeméthy Klára: *Two lives in two countries 195th anniversary of the birth of János Czetz. Military Reflections (Vojenské Reflexie)*, XII. évf. (2017) 2. 68–80. p.

12 Podestá, Miguel Ángel.: *Corazones de patrio sentir. Relatos y testimonios de una historia sesquicentaria 1869–2019*. Editorial Universtaria del Ejército, 2019, Buenos Aires, 270 p.

13 Siposné Kecskeméthy Klára: *Czetz-album. Czetz János honvéd tábornok nyomában Argentínában. A Colegio Militar de la Nación alapításának 150. évfordulója 1869–2019*. Budapest, 2020, HM Zrínyi Térképészeti és Kommunikációs Szolgáltató Nonprofit Kft., 200 p.

*A szerző argentin kadétek csoportjával a Dicsőség Csarnokában
(a fénykép a Colegio Militar alapításának 150. évfordulóján készült)*

ARGENTÍNAI ÉVTIZEDEK, HAZATÉRÉSI KÍSÉRLETEK

Czetz János 1895-ben, az argentin hadsereg ezredesként ment nyugdíjba. A személyügyi lapja szerint 29 évet, 9 hónapot és 13 napot szolgált a hadseregben. „Az argentiniai kormány harminc évi szolgálat után engemet mint ezredest pensionált. [...] Én ezelőtt harminc évvel alapítottam az első katonai iskolát s már ma van tanítványaim közt generális is, később az argentinai táborkarban alapítottam a katonai mérnöki iskolát és kezdtem a zseni- és pionir-szolgálatot szervezni.”¹⁴

Nyugdíjazása után Czetz egyre többet foglalkozott a hazalátogatás gondolatával. Ebben az időszakban került kapcsolatba a Szamosújváron megjelenő *Armenia (Magyar-Örmény Havi Szemle)* kulturális lappal,

14 Czetz János: *Emlékezéseim*. Budaörs, 2001, Budaörsi Örmény Kisebbségi Önkormányzat, 147. p.

amelynek szerkesztőjével és kiadótulajdonosával, Szongott Kristóffal¹⁵ személyes levelezést is folytatott (Szongott az erdélyi örmények történetének kiemelkedő kutatója volt, és a lapkiadás mellett a Szamosújvári Örmény Katolikus Gimnáziumban is tanított). 1895. április 12-ére keltezett levelében Czetz az alábbiakat írta neki: „Ön volt az első, aki negyvennyolcz–kilenczediki események óta újból emliti nevemet kegyelettel a magyar közönség előtt. Önt illeti tehát nyilvános hálám, minek jelentésére átküldöm ezen utolsó fényképet: egyetlen példányt a magyar Hazában.”¹⁶ Hogy a nyugalmazott katona komolyan gondolta, amit a hála kapcsán mondott, mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy 1897-ben életrajzát is megírta a lap számára. Szongott két részletben, az alábbi címek alatt közölte a szöveget: 1. közlemény: Gyermekek és fiatalkorom (1822–1842); 2. közlemény: Tiszti pályám (1842–1848).¹⁷ Czetz számos további írást is küldött a folyóiratnak. Ezek között érdekes volt *Nyilvános vallomás* című írása, amelyben felfedte, hogy kedvenc foglalkozása a harcolás, a hadvezérek közül Napóleont és Julius Ceasart dicsőítette, Magyarországon szeretne lakni, az állatok közül a kutyát és a lovat kedveli, leggyakrabban pedig Shakespeare-t, Molière-t, Montesquieu-t olvassa.¹⁸ 1902. december 23-án az *Armenia* folyóirat Szongott Kristóffhoz írt újabb személyes hangú levelét közölte: „Legyen meggyőződve, hogy míg maradékaim élnek, Önnek irántam tanusított szivességét – mint örökséget – fogják tartani s az »Armenia« füzeteit mint családi szentséget fogják tisztelni.”¹⁹

15 A magyar armenológia megteremtőjeként tartják számon. Legfontosabb munkái: *Szamosújvár szab. kir. város monográfiája és A magyarhoni örmény családok genealógiája*. Lefordította Chorenei Mózes *Nagy-Örményország* című 5. századbeli krónikáját. 1905-ben alapítója volt a szamosújvári Örmény Múzeumnak, és 1887-ben ő alapította az *Armenia* folyóiratot is, amelyet ugyancsak ő szerkesztett és tartott fenn anyagilag. 1907-ben, 64 évesen halt meg Szamosújváron. Ő volt az első, aki tudományos szinten foglalkozott az erdélyi örménység kérdéseivel. Lásd részletesen Polyák Mariann: Az *Armenia* folyóirat jelentősége Erdélyben című írását. http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszagi_nemzetisegek/ormenyek/ormeny_diaszpora_a_karpat_medenceben_II/pages/magyar/011_polyak_mariann.htm. (Letöltés: 2019. december 12.)

16 Czetz János: Levél Dél-Amerikából. *Armenia*, 9. évf. (1895) 182. p. Czetz János ezen fényképe megjelent a Történelmi Lapok 1897. április 15-i számában.

17 Czetz János: 1. közlemény: Gyermekek és fiatalkorom (1822–1842); 2. közlemény: Tiszti pályám (1842–1848). *Armenia*, 12. évf. (1898) 161–163., 193–196. p.

18 Czetz János: Nyilvános vallomás. *Armenia*, 8. évf. (1894) 40. p.

19 *Armenia*, 17. évf. (1903) 1. füzet 42. p.

Az általa oly nagy tiszteletben tartott folyóirat a levelezésen túl is foglalkozott az idős katona sorsával. A lap 1903. évi számában jelent meg Szongott Kristóf *Ki hívta haza Czetz tábornokot?* című írása, amelyben a szerző Czetz tervezett hazatérésével foglalkozik. Amint a szövegből kiderül, az 1890-es évek elején Szongott kereste meg először az Argentínában élő honvédtábornokot. „Csekélységem volt az, ki a múlt század kilenczvenes éveinek elején (akkor kívülem alig tudta valaki, hogy hol tartózkodik) magyar levelet intézem a halhatatlan érdemű tábornokhoz, melyben arra kértem fel, hogy tisztelje meg nagybecsű dolgozataival folyóiratomat.”²⁰ 1892. március 5-én írt levelében Czetz megvallotta, hogy „legforróbb ohajtásom már sok év óta még egyszer legalább holtom előtt édes hazámat, szülőföldemet viszontlátni és édes atyám és anyám sírjain imát emelni a Mindenhatóhoz.” Már akkor is jelezte, a családi viszonyai és vagyoni állapota ezt nem teszik lehetővé. Négy éven keresztül váltott leveleket Szongott Kristóffal, amíg eljött 1896, a millennium éve. Szongott október 25-i levelében arra kérte, jöjjön haza, látogassa meg az országos kiállítást, barátait és egykori bajtársait. A november 24-i válaszevélben Czetz keserűen írta, hogy a magyar kormány és képviselői nem emlékeztek meg azokról, akik a független magyar kormány eszméjéért vérüket hullatták, „még egy kegyeletos szóval vagy felhívással” sem mutatták ki hálájukat. „Igenis nagy kedvem volt a millenium alkalmával utolszor megfordulni kedves Erdélyünk nyájas völgyeiben, főleg a Székelyföldön, s szintúgy vártam erre nézve bármily csekély (hivatalos) meghívást... ha szinte megrontotta volna is házi költségvetésem alapját. De nem jött és ez így, ki tudja, ha valaha megvalósulhat.”²¹ A bizalmas, jó viszony a továbbiakban is megmaradt Szongott és Czetz között.

A századfordulón a Kolozsváron megjelent *Történelmi Lapok* is több cikket írt Czetz Jánosról. A lap főszerkesztője, Kuzskó István az Országos Történelmi Ereklje-Múzeum igazgatója és az 1848-as hagyományok lelkes ápolója volt. A folyóirat 1897. április 15-i számában közzéték Czetz saját kézzel írt levelét, amelyet április 4-én Deáky Albertnek, a kolozsvári 1848–49-es Országos Történelmi Ereklje-Mú-

20 Szongott Kristóf: *Ki hívta haza Czetz tábornokot?* *Armenia*, XVII. évf. (1903) 1. füzet. 1–6. p.

21 Uo. 4–5. p.

zeum elnökének küldött, és amelyben megköszöni tiszteletbeli elnökké történt megválasztását. Ugyanebben a számban Czetz János tábornok címmel egy másik írás is megjelent róla, amely áttekinti és méltatja a teljes életútját.²² Czetz Kuzskóhoz írt leveleit, amelyek különféle témákat érintettek (argentín időjárás, hazalátogatási tervek, elképzelések Magyarország jövőjéről, Petőfi-szobor leleplezése), szintén megjelentették a folyóiratban.

Szongott Kristóf mellett Kuzskó István is szorgalmazta Czetz tábornok hazajövetelét a millenniumi ünnepségsorozatra. A *Történelmi Lapok* Segítsük haza Czetz tábornokot címmel felhívást tett közzé, „Méltó lenne Magyarországhoz, ha az ezredévi ünnepély alkalmából e hü fiára gondolna, hogy mielőtt sírba tennék, megláthatná dicső hazáját.”²³ Czetz 1899. szeptember 22-i levelében megköszönte Kuzskónak a hivatalos értesítést, amelyben tudatták vele, hogy Magyarországon nyugdíjat utaltak ki számára, egyben pedig azt is megígérte, hogy fia és leánya társaságában hazalátogat, „Ha az egek ura és egészségem megengedi, a jövő tavaszon remélem a látogatást megtenni.”²⁴ Részben ezekkel az elképzelésekkel is magyarázható, hogy a folyóirat szinte folyamatosan nyomon követte az idős tábornok egészségi állapotának alakulását. Amikor kiderült, hogy orvosai tanácsára nem vállalkozhat a hosszú útra, Kuzskó felvetette egy küldöttség kiutazásának lehetőségét, és részletes úttervet dolgozott ki, amelyben nemcsak Czetz meglátogatása, hanem egy brazíliai utazás (Rio de Janiero) és más magyar hazafiak felkeresése is szerepelt. A tervek szerint a küldöttség 1903. március 1-jén indult volna Budapestről, majd Fiume, Genova, Velence és Barcelona érintésével március 27-én érkeztek volna meg Buenos Airesbe. Kuzskó úgy számította, hogy a delegáció május 4-én érkezik vissza Kolozsvárra; a terv azonban végül nem került megvalósításra.²⁵

A személyes találkozás ugyan nem jött létre, azonban Czetz 1901. augusztus 1-i leveléhez csatolva elküldte Kuzskónak spanyol nyelven

22 A cikk az *Armenia* folyóiratban Czetz tábornok életéről megjelent írást közölte. 1848–49 *Történelmi Lapok*, VI. évf. (1897. április 15.) 7–8. sz. 57–59. p.

23 Szongott Kristóf: XLIX. cikkely. Czetz tábornok, Szamosújvár és az „Armenia” szerkesztője. 472–484. In *Szamosújvár Szabad Királyi Város monográfiája 1700–1900*. II. kötet. Szamosújvár, 1901, Todorán Endre Aurora Könyvnyomda.

24 Czetz tábornok levele. *Budapesti Hírlap*, 1899. október 22. 7. p.

25 Kirándulási terv. *Történelmi Lapok*, VIII. évf. (1902 december) 7. sz. 68–69. p.

írt naplóját (Mis Memóriás²⁶), egyben pedig arra kérte a szerkesztőt, hogy amennyiben „...érdemesnek találja, fordíttassa magyarra és tegye közzé a Történelmi Lapok-ban. Sajnálom, hogy nem írhattam magyarul – tért ki a szöveg nyelvére a levél –, de csakugyan nem vagyok képes.”²⁷ A kéziratot előbb németre fordították, a magyar fordítást pedig Strasser Mihály végezte el a kolozsvári Országos Történelmi Erekllye-Múzeum felkérésére.²⁸ A *Történelmi Lapok* 1902 augusztusától 1903 januárjáig több részletben hozta le a szövegnek azt a részét, amelyek az 1848-ig terjedő időszakot tárgyalta. Kuskó István az olvasóközönseget az alábbiak szerint tájékoztatta: „Régi munkatársaink gárdája egy tisztos alakkal növekedett. Czetz János tábornok állt be a sorba elhozta a tengeren tulról, a tulsó föltekéről szívét-lelkét és hazája iránt érzett szent lelkesedését.”²⁹

A két erdélyi folyóirat mellett a *Budapesti Hírlap* is rendszeres időközönként tudósított Czetz János életének alakulásáról. Az újság 1895. január 20-ai számában arról írt, hogy bár a tábornok szeretett volna hazalátogatni a millenniumi ünnepségsorozatra, egészsége romlása miatt „a Dél-Amerikából való hazajövetelre, a hosszú tengeri útra aligha fog vállalkozni”.³⁰ Bár egyre kevésbé volt valószínű, hogy Czetz vállalni tudja a hajóutat, az 1848–49-es honvédek nyugdíjazó bizottság 1899. július 10-én tartott ülésén évi 960 forint nyugdíjat szavazott meg neki. Széll Kálmán miniszterelnök – annak érdekében, hogy a tábornok rendfokozatának és egészségi állapotának megfelelő módon élhessen – a rendelkezési alapból még évi 1040 forint nyugdíjat, összességében kétezer forintot engedélyezett a 48-as tábornoknak (8564. számú miniszterelnöki leirat).³¹

A *Budapesti Hírlap* 1899. szeptember 2-i számába további részletek jelentek meg Czetz János hazatérésével kapcsolatban. A lap tulajdon-

26 A spanyol nyelvű kézirat és a publikált magyar szövegek címe egyaránt arra utal, hogy a levélben tulajdonképpen Czetz emlékiratairól van szó (a szerk. megjegyzése).

27 Czecz tábornok naplóját lásd. *Budapesti Hírlap*, 1901. szeptember 8. 16. p.

28 Czetz János: Emlékirataim. *Történelmi Lapok*, VIII. évf. (1902. augusztus 19.) 1. sz. 2–3. p.; VIII. évf. (1902. október 1.) 2. sz. 2–3. p.; VIII. évf. (1902. november) 5. sz. 50–51. p.; VIII. évf. (1902. december) 6. sz. 59–60. p.; VIII. évf. (1902. december) 7. sz. 66–67. p.; IX. évf. (1903. január) 8. sz. 74–75. p.; (1903. január) 9. sz. 82–83. p. A nyolcvan éves Czecz tábornok. *Budapesti Hírlap*, 1902. július 19. 5. p.

29 *Történelmi Lapok*, VIII. évf. (1902) 1. sz. 5. p.

30 Czecz tábornok nem jön haza. *Budapesti Hírlap*, 1895. január 20. 9. p.

31 Czecz tábornok nyugdíja. *Budapesti Hírlap*, 1899. augusztus 12. 5. p.

képpen Czetz Kuzskó Istvánnak írt leveléből idézett, amelyben az idős katona arról írt, hogy egyelőre lehetetlen hazájába visszatérnie, mert tüdőgyulladásra volt, és lábadozóként nem kockáztathatja meg, hogy elhagyja Buenos Airest.³² „Betegségem, éveim, valamint az a tudat, hogy hasznos hazámra nézve ily viszonyok közt nem lehetek, természetesen fogja ön előtt, tisztelt uram föltüntetni azt a kijelentésemet, mennyire fáj az az érzélem, hogy egyelőre le kell köszönni egy egész életen át érzett hő vágyról: hazámat mielőbb látni. De fájdalom, most nem hagyhatom el ezt az országot. Szívem mélyéből hálával adózom azoknak, akik rám gondolva, agg létemre meg akarták szerezni nekem azt az égi örömet, hogy hazámat viszontlássam, – hazámat, melyet ma is oly hően szeretek, mint midőn szabadságáért küzdöttem [...] fájdalom, ideköt orvosom határozott kijelentése, hogy ez idő szerint nem kockáztathatok oly radikális éghajlatváltozást, mint a milyen volna a magyarországi utazásom.”³³

Az 1902. december 18-i számban egy argentin orvos, Antonio C. Ganaulfo véleményét is közreadták, amely szerint a hosszú utazás komoly veszélynek tenné ki az egykori szabadságharcost: „Czetz János F. magyar származású tábornok, 80 éves, özvegy, lakik Cordobai utca 1837. sz. a., a következő betegségekben szenved: előrehaladott vérédény-elmeszesedés, szemhályog, mely a látást lehetetlenné teszi, idült légcsőhurut állandó légcsőtágulással párosítva, lábekzéma és általános elgyengülés. Ezek a körülmények teljesen képtelenné teszik őt arra, hogy hosszú tengeri útra keljen, mely életét komoly veszedelemnek tenné ki. Buenos-Airesz, 1902. szept. 30. Antonio C. Ganaulfo.”³⁴

Abban az időszakban, amikor a levél született, a legendás szabadságharcnak már csupán két tábornoka élt: ezek egyike Görgei Artúr, a másik pedig maga Czetz volt. Az argentin orvos jelentéséből az derült ki, hogy az utóbbi megromlott egészsége miatt már nem láthatja viszont hazáját, és így a magyarok sem találkozhatnak történelmük e meghatározó eseményének egyik utolsó résztvevőjével.³⁵ Halála előtt pár nappal, 1904. augusztus 20-án Czetz még levelet írt Szongott Kristóf-

32 Czetz tábornok. *Budapesti Hírlap*, 1899. szeptember 2.

33 Czetz: i. m. 6. p.

34 Czetz tábornok nem jön haza. *Budapesti Hírlap*, 1902. december 18. 7. p. A *Budapesti Hírlapban* megjelent argentin orvos levelét a *Történelmi Lapok* is megjelentette az 1902. 7. számában.

35 Siposné Kecskeméthy Klára: *Two lives...* 68–80. p.

nak, amihez egy újságot és egy fényképet mellékelte. Az általa alapított Colegio Militar de la Nación akkor ünnepelte fennállásának 34. évfordulóját. Ebből az alkalomból a *Caras y Caretas* lapban megjelentek a katonai akadémia parancsnok-igazgatóinak fényképei, és köztük volt a sajátja – Juan Fernando Czetz argentin ezredesté – is. Utolsó levelét Kuzskó Istvánnak 1904. augusztus 24-én írta meg. Az derül ki belőle, hogy az utolsó pillanatig fáradhatatlanul dolgozott. „[...] Jelenleg egy nagy munka készítésén töröm a fejemet és ha rajzoló-munkatársam bele nem fárad, befejezem művemet és önöknek fogom ajánlani.”³⁶ Erre már nem került sor: Czetz János 1904. szeptember 6-án elhalálozott.

VÉGTISZTESSÉG – A HADAK ÚTJÁN

Haláláról a *Vasárnapi Újság* méltó módon megemlékezett. „Messze tengeren túlról, a dél-amerikai Argentina köztársaság fővárosából, Buenos-Ayresből jött a hír, hogy a magyar szabadságharcz egyik kitünő katonája és vezére, Czetz János honvédtábornok, ott meghalt, 82 éves korában.”³⁷ Egész oldalas megemlékezéssel adózott Czetz János tábornoknak a *Budapesti Hírlap* 1904. október 6-i száma is. „Az agg katona pihenni tért sok ezer mérföldre attól a helytől, a hol született, a hol apját, anyját örök pihenőre tették.”³⁸

1902. évi buenos-ayresi fénykép után.

CZETZ JÁNOS.

Czetz János, Buenos Aires, 1902
(*Vasárnapi Újság*, 1904. 51. évf.
41. sz. 701. p.)

36 Czetz János tábornok (1822–1904). Czetz János élete. *Budapesti Hírlap*, 1904. október 6.

37 Czetz János 1848–49-iki tábornok (1822–1904). *Vasárnapi Újság*, 51. évf. (1904) 41. sz. 701–702. p.

38 Czetz János tábornok (1822–1904). Czetz János élete... i. m. 2. p.

A szabadságharc tábournokát, az argentin hadsereg ezredesét szeptember 7-én katonai tiszteletadás mellett helyezték örök nyugalomra Buenos Aires Recoleta temetőjében a Rosas család sírboltjába. Ravalát a magyar és az argentin kitüntetései ékesítették, a Colegio Militar de la Nación növendékei álltak díszőrséget. A gyászmenetben Pablo Ricchieri tábornok, hadügyminiszter vezetésével részt vettek Buenos Aires helyőrségének parancsnokai. Az ágyútalpra helyezett koporsót három díszszázad kísérte. Koporsójába ereklyét helyeztek: egy kis zsák hazai földet, az erdélyi szabadságharcosok zászlájából egy darabot és száraz virágot a Kárpátok erdeiből. Sírba helyezésekor díszlövésekkel adták meg az utolsó tiszteletet.³⁹ A temetésén az akadémia 1. évfolyamának végzett tisztje, Estanislao Maldones alezredes búcsúztatta, méltatta iskolateremtő tevékenységét. Juan Espora alezredes, a 6. kibocsátott évfolyam tisztje így emlékezett rá: „az iskola irányítását egy elismert és alkalmas személyre bízták, aki valódi tanulási szenvedéllyel és az ifjúsági iránti nagy szeretettel irányította azt.”⁴⁰ 1969. október 11-én a Colegio Militar de la Nación alapításának 100. évfordulóján a hamvait a recoletai temetőből átszállították, és az iskola kápolnájában helyezték el.⁴¹

Tevékenységét és nevét mindkét hazájában tisztelik. A Magyar Harcosok Bajtársi Közösségének Argentínai „Czetz János” Főcsoportja 1990. október 6-án leplezte le Asbóth Sándor és Czetz János, a Hősök és Mártírok falán elhelyezett emléktábláját. Az argentinai magyar diaszpóra évtizedek óta szoros kapcsolatban áll az argentin katonai akadémia mindenkori parancsnokával, büszkén őrzik Czetz János honvédtábornok, argentin ezredes emlékét.⁴² Az argentinai magyar közösség 2004. november 27-én felavatta a Plaza Hungriát, a Magyar teret. Az ott elhelyezett emlékmű központi eleme az a faragott székely kapu, amelyet a Magyarok Világszövetsége az államalapítás millienni-

39 Sasi Nagy Istvánné, Betegh Klarissza: Czetz János (gazdag) életének eseményei, II. rész. *Erdélyi Órmény Gyökerek Füzetek*, II. évf. (1998) 19. sz.

40 Podestá Miguel Ángel: *Corazones de patrio sentir, Relatos y testimonios de una historia sesquicentaria 1869–2019*. Buenos Aires, 2019, Editorial Universtaria del Ejército. 45. p.

41 Ferenczy Lóránt: Magyar Harcosok Bajtársi Közössége argentinai „Czetz János” főcsoportjának történetéről – 1. rész: 1949–1975, *Bajtársi Híradó, A Magyar Harcosok Bajtársi Közösségének tájékoztatója*. LXIV. évf. (2013. július–augusztus–szeptember) 541. sz. (lásd még Theész János: i. m. 63.).

42 Magyar Harcosok Bajtársi Közössége, Argentínai „Czetz János” Főcsoport, http://www.lamoszsz.org/argentina_MHBK.html (Letöltés: 2019. december 22.).

umának évében, 2000-ben ajándékozott az Argentínában élő magyaroknak. A székely kapu első oldalán Czetz János magyar honvédtábornok arcképe van kifaragva, a domborművön kétnyelvű (magyar és spanyol) a felirat. 2005 augusztusában a székely kapu mellett avatták fel Szent István király mellszobrát.⁴³

Czetz János Argentínában általános tiszteletnek örvend, személye országokat, kontinenseket és népeket köt össze. Méltán vált ismertté és elismertté a világ másik felén, ahol lenyűgöző katonai pályát sikerült befutnia. Kiváló szervező volt és hihetetlen munkabírással rendelkezett: bármivel is bízták meg, teljes odaadással és lelkesedéssel a feladatnak szentelte magát. Az általa létrehozott alakulat, katonai oktatási intézmény a mai napig létezik, és az utódok a legnagyobb tisztelettel őrzik alapítójuk emlékét.⁴⁴

IRODALOMJEGYZÉK

- Ács Tivadar: *Magyarok Latin-Amerikában*, Budapest, 1944, Officina.
- Anderle Ádám: A modern argentin hadsereg létrejöttének kérdéséhez: Czetz János. *Hadtörténelmi Közlemények*, 17. évf. (1970) 2. sz. 225–233. p.
- Budai Merza Pál: Egy irodalmár és térképész honvédtábornok. Az európai migráció. 2. rész. *Erdélyi Örmény Gyökerek Füzetek*, VIII. évf. (2004. július–augusztus) 89–90. sz.
- Budai Merza Pál: Egy irodalmár és térképész honvédtábornok. Argentína, az új haza. 3. rész. *Erdélyi Örmény Gyökerek Füzetek*, VIII. évf. (2004. szeptember) 91. sz.
- Csikány Tamás: Két ország katonatudósa: Czetz János. *Új Honvédségi Szemle*, 59. évf. (2005) 2. sz. 100–105. p.
- Czetz János: *Emlékezéseim*. Budaörs, 2001, Budaörsi Örmény Kisebbségi Önkormányzat, 147. p.
- Czetz János: *Utazás Spanyolországban*. Budaörs, 2004, Budaörsi Örmény Kisebbségi Önkormányzat, 101. p.
- Czetz János 1848–49-iki tábornok (1822–1904). *Vasárnapi Újság*, 1904, 41. sz. 701–702. p.
- Druetta, Guillermo Ariel: *La educación académica militar en el Colegio Militar de la Nación. durante el periodo 1870–1895* (trabajo final de Licenciatura en Educación). ESG, Buenos Aires, 2009, Argentina.
- Egy világhírű magyar, Czetz János tábornok nyomában Argentínában, MiDió (<https://midio.hu/egy-vilaghiru-magyar-czetz-janos-tabornok-nyomaban-argentinaban/>) (Letöltés: 2022. március 20.)

43 Farkas József György: Magyar emlékek nyomában: Czetz János – Buenos Aires. <http://magyarkronika.com/kultura-n/n/2017/ku0121>(Letöltés: 2020. január 19.).

44 Násztor Péter: *Czetz János munkássága és öröksége Argentínában*. Kézirat, 2018. 32. p.

- Ferenczy Lóránt: Magyar Harcosok Bajtársi Közössége argentinai „Czetz János” főcsoportjának történetéről – 1. rész: 1949–1975. *Bajtársi Híradó, A Magyar Harcosok Bajtársi Közösségének tájékoztatója*, LXIV. évf. (2013) 541. sz.
- Kedves Gyula: *Czetz János, a szabadságharc legifjabb tábornoka*. Budapest, 1996, Fővárosi Örmény Kisebbségi Önkormányzat.
- Messik Miklós: Gidófalvától Buenos Airesig. Száz éve halt meg Czetz János. *Honismeret*, XXXII. évf. (2004) 6. sz. 10–14. p.
- Moldován Kristóf: A Nagyküküllő mellől a Paraná vidékére – Az örmény származású honvéd tábornok: Czetz János. *Barátság*, 4. évf. (1997) 5. sz.
- Nagy Miklós Mihály: Negyvennyolcas katona utazókn, a pampa felfedezője: Czetz János. *A földrajz tanítása*, 6. évf. (1998) 3–4. sz. 29–37. p.
- Násztor Péter: *Czetz János munkássága és öröksége Argentínában*. Kézirat, 2018.
- Petri Edit: *Czetz János*. Budapest, 1991, Magyar Honvédség Oktatási és Kulturális Anyagellátó Központ.
- Podestá, Miguel Ángel: *Corazones de patrio sentir, Relatos y testimonios de una historia sesquicentaria 1869–2019*. Buenos Aires, 2019, Editorial Universtaria del Ejército.
- Sasi Nagy Istvánné, Betegh Klarissza: Czetz János (gazdag) életének eseményei. I. rész. *Erdélyi Örmény Gyökerek Füzetek*, II. évf. (1998) 18. sz. (<http://epa.oszk.hu/01400/01440/00018/>) (Letöltés: 2022. március 27.)
- Sasi Nagy Istvánné, Betegh Klarissza: Czetz János (gazdag) életének eseményei. II. rész. *Erdélyi Örmény Gyökerek Füzetek*, II. évf. (1998) 19. sz. (<http://www.magyarormeny.hu/uploads/file/fuzetekfileok/Fuzetek19-1998-szept.doc>) (Letöltés: 2022. március 20.)
- Siposné Kecskeméthy Klára: Két életút két hazában, 194 éve született Czetz János. *Hadtudomány*, XXVI. évf. (2016) 3–4. sz. 131–144. p.
- Siposné Kecskeméthy Klára: Two lives in two countries 195th anniversary of the birth of János Czetz, *Military Reflections (Vojenské Reflexie)*, Ročník XII. (2017) Číslo 2. 68–80. p.
- Siposné Kecskeméthy Klára: *Czetz-album. Czetz János honvéd tábornok nyomában Argentínában. A Colegio Militar de la Nación alapításának 150. évfordulója, 1869–2019*. Budapest, 2020, HM Zrínyi Térképészeti és Kommunikációs Szolgáltató Nonprofit Kft.
- Siposné Kecskeméthy Klára: Czetz János nyomában Argentínában. *Honvédségi Szemle*, 148. évf. (2020) 5. sz. 120–129. p.
- Szabó László: Czetz tábornok: a lélek nem alszik ki. In *Magyar múlt Dél-Amerikában*. Budapest, 1982, Európa Kiadó.
- Theész János: Czetz János, Argentína térképezője. Földrajzi Múzeumi Tanulmányok, 9. évf. (1991) 10. sz. 62–63. p.
- Torbágyi Péter: *Magyar kivándorlás Latin-Amerikába az első világháború előtt*. Szeged, 2009, Szegedi Tudományegyetem. (<http://mek.niif.hu/07500/07571/07571.pdf>) (Letöltés: 2022. március 27.)